

Buda Botond

VARIETAS DELECTAT!

VITAIKAT KÖSZÖNÉSÉRŐL,

MEGSZÓLÍTÁSÉRŐL, LEVELEZÉSÉRŐL

Két évig vívódtam, hogy vajon „felvegyem-e a kesztyűt”, hozzáfűzzem-e megjegyzéseimet dr. Tóth Emil főorvos úrnak a Magyar Orvosi Nyelv 2004. évi 2. számában közzétett dolgozatához. Ha ismeretlenül is tisztelt főorvos kollégám csupán orvosi nyelvünk pallérozása, világos és érthető magyar kifejezések használata mellett tört volna lándzsát – mint tette ezt írása negyedik részében –, mélyen egyetértve vele aligha ragadtam volna tollat. A cikk első három szakaszában azonban olyan területekre kalandozott (köszönés, megszólítás, levelezés), amelyek messze túlmutatnak az orvosi nyelvhasználaton. Ezt kifejezetten örvendetesnek találtam ugyan, megállapításaival azonban egyik felsorolt kérdésben sem értek egyet maradéktalanul. Ez ösztönzött arra, hogy néhány bekezdésben saját – nyilván szintén elfogult – álláspontomat kifejtsem. Tisztában vagyok vele, hogy ezzel sokakat vitára ingerlek –, ám legyen!

Hiszen nyelvünk, helyesírásunk szabályai sem kőbe vésett, megváltoztathatatlan törvények: az idő múlásával formálódnak, csiszolódnak, s ha visszafogottan is, de alkalmazkodnak az élő nyelv használatának feltartóztatathatatlan változásaihoz. Úgy hiszem, hatványozottan megmutatkozik ez olyan nyelvhasználati kérdésekben – s a köszönés, megszólítás, levelezés éppen ilyen! –, amelyeknek jelentős (kor)történeti, szociológiai, protokolláris vonatkozásuk van. A két világháború közti beszéd- és levelezési etikett a kommunista hatalomátvétel után – sajnálatos módon – vezényszóra anakronisztikussá, mi több, üldözendővé vált. Nyilvánvaló, hogy Tóth főorvos úr már egészen másként látja ezt a kérdést, mint azok a kollégák, akik a Rákosi- és a korai Kádár-korszakban voltak pályájuk csúcán. Magam viszont – ötvenedik évem felé ballagva – Tóth doktor álláspontját érzem túlhaladottnak, miközben pedig bizonyos vagyok abban, hogy fiatal kollégáink majd velem szállnak vitába... S így van ez jól! No de lássuk csak sorban!

A KÖSZÖNÉS Tóth főorvos úr úgy véli, a köszönésnek egyszerűnek, egységesnek, mindenki által el- és befogadhatónak kell lennie. Ennek jegyében voltaképpen csak a napszaknak megfelelő köszönési formákat (*Jó reggelt!*, *Jó napot!*, *Jó estét!*, *Jó éjszakát!*) tartja általánosan elfogadhatónak, minden egyéb formula használatát legfeljebb bizalmas, privát használatra engedi meg, de létjogosultságukat távlatilag még e téren is megkérdőjelezi.

Magam ezzel szemben úgy gondolom: hiba lenne mesterségesen – s ilyen mértékben – leradírozni a magyar köszönések színes és árnyalt palettáját. Csak a magyar – s helyel-közzel, kihalófélben még a Monarchia utódterületein használatos német – nyelvben van külön kifejezés a hölgyek köszöntésére: *Kezét csókolom!* Miért lenne ennek – egyébiránt már

láthatólag megtörtént – rehabilitációja, megőrzése, használata halálos véték? Talán azért, mert Amerikában már esetleg kimeriténé a szexuális diszkrimináció fogalmát, s perek sorát zúdíthatná használója fejére? Nos, Amerikától szerencsére egy óceán választ el minket. Magam nem kívánok ahhoz a sajnálatosan zajló folyamathoz asszisztálni, amelynek során az orosz mintára ránk erőltetett megszólítások, szokások helyét szinte átmenet és kritika nélkül adjuk át a tengerentúlról jött divatoknak.

Töredelmesen bevallom: még soha nem éreztem úgy, hogy férfi betegeim, barátaim, ismerőseim zokon vették volna, hogy nekik – szemben a társaságukban lévő hölgyekkel – nem *Kezét csókolom!*-mal köszönök. Lehet, hogy – Tóth főorvos úr nézetét osztva – magukban tomboltak eme egyenlőtlen bánásmód miatt, ám nekem istenuccse nem mondták. Ugyanígy fordított esetről sem hallottam még, hogy tudniillik egy hölgy kikérte volna magának ezt a hagyományos és tiszteletteljes köszöntést. Azt viszont számtalanszor láttam-hallottam, hogy milyen rosszul esik édesanyámnak, idős hölgyhozzátartozóimnak vagy éppen tisztességben megőszült főorvos kollégáimnak, ha a náluk fél évszázaddal fiatalabb hentes, fodrász vagy éppen ifjú orvos foghegyről veti oda, hogy *Jó napot, maga így meg úgy...* (Itt szeretném zárójelben megjegyezni, hogy a Tóth főorvos úr által javasolt rövid formulákkal már pusztán kissé pökhendi felhangjuk miatt sem tudok egyetérteni. Ha a napszaknak megfelelő köszönést választjuk, akkor tiszteljük meg beszélgetőpartnerünket azzal, hogy a *kívánok* ígét nem nyeljük le, hanem a kifejezés végéhez illesztjük.)

Az angol nyelvben a szó általunk megszokott értelmében nem válik el a tegezés és a magázás. A mai magyar nyelvben azonban élesen elkülönül e két megszólítási forma, így nem vehető élesen, ha bizalmas társalgás során már a köszönés (*Szervusz!* vagy akár – *horribile dictu!* – *Szia!*) is előrevetíti, hogy utána tegezhető mondatok következnek. A bizalmas(kodó), tegezést előrevetítő köszönésmódok persze hihetetlen gyorsasággal változnak. Szüleink idejében a *Szervusz!* elfogadott volt, a *Szia!* azonban még szentségtörésnek számított. Ma már a *Csá!*, *Cső!*, *Csocsesz!* formákon sem ütközöm meg. Nem gondolom, hogy a mi nyelvőri feladatunk lenne ezen – döntően a fiatalság által használt – nyelvi lelemények könyörtelen kiirtása –, megteszi azt majd helyettünk a fennmaradásra érdemtelenekkel a gyorsan múló idő.

S hogy hogyan köszönhetünk még? Sokféleképpen és színesen. Tóth főorvos úrral szemben úgy gondolom, nem arra kell törekednünk, hogy mindenkinek egyformán köszönjünk. („Jaj, csak meg ne bántsunk valakit, csak meg ne sértsük az egyenlő bánásmód elvét!”) Ellenkezésképp: azon kell igyekeznünk – különösen a gondjainkra bízott, tőlünk testi-lelki gyógyulást, vigaszt is váró betegek esetén –, hogy behelyezkedjünk a világukba, jó érzékkel ráhangolódjunk az igényeikre. Ha báránybőr kucsmával a fején, pirospozsgás arccal, javuló egészségi állapotát széles mosollyal nyugtázza

betoppan egy idős falusi betegem, én bizony nem restellem azt kívánni neki köszönés gyanánt, hogy *Bort, búzát, békeséget, Csutorás gazda!* Ha egy szilikózisos volt bányász betegemtől köszönök el, azt mondom: *Jó szerencsét, jó egészséget!* Ha egy közeli falu papja toppan be a rendelőmbé, miért ne köszönhetnék neki úgy, hogy *Dicsértessék a Jézus Krisztus, Plébános úr!* Ha pedig egy fejkendő falusi özvegyasszony sírja el az ura elvesztése feletti bánatát, akkor – egy vigasztaló beszélgetés után – miért ne azzal bocsássam az útjára, hogy vállára teszem a kezem (tudom, ezt Amerikában már nem lenne szabad!), és a szemébe nézve egyszerűen azt mondom: *Isten áldja!*

Látta már valaki azokat a mosolygós arcokat, bizakodó tekinteteket vagy éppen katartikus könnyecskéket, amelyeket egy személyre szabott, csak neki szóló köszönés vált ki a betegből? Aki látta, az nem korlátozhatja az üdvözlés vagy a búcsúzás szavait – az egyenlő bánásmód jegyében – csupa „eurokonform” egyenköszönésre. Odafigyelek rád, tudom ki vagy, tudom, milyen helyzetben vagy; bízhatok bennem, legjobban tudásom szerint segítek rajtad –; ezt (is) jelenti és sugározza a sokszínű, emberszabású köszönés. Örülünk neki, hogy a mi nyelvünk még alkalmas ilyen finom árnyalatok megjelenítésére, s ne sietessük azt az amúgy is zajló uniformizálódási folyamatot, amelynek végén csak szürke és egyforma jónapok sorakoznak.

A MEGSZÓLÍTÁS Messzemenően egyetértek abban, hogy mindenkinek – a legegyszerűbb, legágrólszakadtabb embernek is – jár az *Uram!, Asszonyom!, Hölgyem!, Kisasszony!, Fiatalúr!* megszólítás. Itt talán abba is hagyhatnám eszme-futtatásomat, s átugorhatnék a következő pontra – ha Tóth főorvos úr hozzá nem tette volna azt a három szót, hogy „mindenkinek ugyanazt, ugyanúgy”. Ha ugyanis mindenki ugyanazt a megszólítást kapná tőlem, akkor – ugye már sejti, kedves olvasóim? – sérülni érezném azt a vezérelvem, hogy a betegnek éreznie kell, tudnia kell, hogy pontosan tudom, ki ő, honnan jött, mi a gondja-baja, milyen helyzetben van. Ezt csak személyre szóló megszólítással lehet maradéktalanul elérni. A százágys belosztály folyosóján megállítja a főorvost egy beteg, s a májfunkcióra vonatkozó laboreredményeit tudakolja. Vajon mikor nyugszik meg jobban? Ha a főorvos azt feleli, hogy *Uram, a leletei kifogástalanok*, vagy ha azt mondja: *Mérvnök úr, az eredményei rendben vannak?* Nyilvánvaló, hogy az utóbbi esetben, hiszen már a megszólításból is világosan érzi, hogy a főorvos pontosan tudja, kinek a leletéről beszél, s véletlenül sem keveri össze azzal a kettes ágyon fekvő pocakos alkoholistával.

Kétségtelen tény: nem mindenkinek van olyan „fontos” hivatása, beosztása, hogy ezt megemlítve tudnánk megszólítani. Furcsa lenne például azt mondani: *Hogy van, kedves gépi forgácsoló úr?* vagy *Csillapodott a köhögése, takarítónő asszony?* Ugyanakkor – meggyőződésem – szinte minden helyzetben kínálkozik olyan megtisztelő, bizalmat ébresztő alternatív megszólítási lehetőség, amely több az egyszerű *Uram!-nál*

vagy *Asszonyom!-nál*. A gépi forgácsológónak például – barátságosan a vállára téve a kezemet – azt mondhatom: *Hogy van ma, mester?* Ha a takarítónő esetében végképp csődöt mond a fantáziám, még mindig nyugodtan mondhatom neki – meghallgatva a tüdejét –: *Ne aggódjon, kedves, javul már a hörghurutja*. Ezt a személyre szabottságot feltétlenül fontosabbnak, értékesebbnek, követendőbbnek tartom, mint az *Uram!, Asszonyom!* uniformizált formában voltaképpen lekezelővé koptatott álreverenciáját.

A személyre szóló megszólítás fontosságával a nagy Amerikában is tisztában vannak. Fantázia híján azonban – vagy a kínos egyenlősdi elvétől vezéreltetve – ezt a feladatot úgy oldják meg, hogy az *úr, kisasszony* stb. megszólítás mellé gondosan odateszik az illető vezetéknevét (*Kovács úr, Papp kisasszony* stb.). Ez a gyakorlat viharos gyorsasággal terjedt el a hazai elektronikus sajtóban, s kiszorította azt a régi, tiszteletre méltó magyar gyakorlatot, hogy akit csak lehet, igyekszünk munkájának, beosztásának, szűkebb-tágabb közösségében betöltött szerepének megfelelően megszólítani. Így fordulhat elő az a hajmeresztő helyzet, hogy az éles nyelvű szerkesztő asszony a műsorába vendégül hívott – s ebbéli szakmai minőségében nyilatkozó! – országos tisztifőorvost következetesen *Bujdosó úrnak* szólítja. Lehet, hogy Tóth főorvos úr – Isten látja lelkemet: le nem írnam, hogy Tóth úr! – ezt a gyakorlatot is helyeselné, én azonban egyértelműen károsnak tartom, különösen a médiában. Ha arról van szó, hogy kell-e félnünk a madárinfluenzától, akkor az egész műsor folyamán, egyszer, kétszer és akár tucatnyiszor is *főorvos úrnak* kell szólítani a riportalányt. A háziasszonyban – miközben a rántás kevergetése közben odapislant a képernyőre – egészen más meggyőződést kelt, ha holmi Bujdosó urat hall nyilatkozni, mint amikor tudja, hogy egy vezető beosztású, szakértő főorvos beszél.

LEVELEZÉS A válaszadás illő idejére vonatkozó bevezető megjegyzésekkel – noha ez inkább protokolláris, semmint nyelvhelyességi-nyelvhasználati kérdés – messzemenően egyetértek. A levelek címzésével foglalkozó bekezdésre ugorva viszont már éppen készültem összevonni a szemöldökömet. Azt gondoltam ugyanis, hogy Tóth főorvos úr – a következetesség jegyében – a köszönéshez és a megszólításhoz hasonlóan itt is az „egyenlősdi” mellett érvel majd. Bevallom, kellemesen csalódtam – bár a dolog logikáját végképp nem értem. Tudós kollégám szerint ugyanis a kórházi osztályunkon fekvő – betegként magát többnyire amúgy is kiszolgáltatottnak, alárendeltnek, függő helyzetben lévőnek érző – mérnöknek nem jár sem a néven nevezés, sem a megtisztelő *Mérvnök úr!* megszólítás, be kell érnie az *Uram!-mal*. Ezzel szemben, ha otthon, egészségesen ül az íróasztal mellett, a postást várva, akkor a levélborítékon „dukál” neki a néven kívül az *úr* is, meg a *főmérnök* is? Hát hogy is van ez? Bevallom, balsejtelmek gyötörnek. Részben – minden deklarált elv ellenére – igenis a kiszolgáltatott beteg („ketteské”, legjobb esetben is *Uram!*) hátrányos megkülönböztetését látom benne az egészséges, aktív, elismert társadalmi pozíció-

ban lévő emberrel szemben. Másrészt az is felsejlik bennem e kettős mérce kapcsán, hogy kifelé mindig szeretünk fontosabbnak látszani. Titkárnőnk, a hivatali kézbesítő, egy sereg postai alkalmazott, a levélkézbesítő, végül címzettünk teljes családja, netán szomszédsága kezén megy keresztül egy-egy levél. Talán legegyzgeti a saját hiúságunkat is, ha mindenki látja: fontos ember ír levelet fontos embernek... Ha a kórházi folyosón, négy szemközt beszélünk ugyanazzal a mérnökkel, tanárral, polgármesterrel, akkor – úgy tűnik – már nem jár neki ugyanez a reverencia. Félreértés ne essék: nem a borítékra írt megtisztelő titulusokat „irigylem” a címzettek-től. Éppen ellenkezőleg: igyekezőn következetes maradni, messzemenően helyeslem a megtisztelő címek, tudományos fokozatok, beosztások stb. felsorolását a borítékon. Értetlenségem tárgya mindössze az, hogy akkor – Tóth főorvos úr szerint – ez az élőbeszédben, a közvetlen megszólításban miért nem jár senkinek? (Szerintem, mint fentebb fejtegettem: jár!)

Ha már itt tartunk, egy technikai megjegyzésem azért lenne a címezéshez is. Jól tudom, hogy – amint azt Tóth főorvos úr is írja – generációkon át érvényben volt az a szabály, hogy a borítékon a név, majd az *úrnak*, *úrasszonynak* stb. kifejezés után szerepel a beosztások, titulusok felsorolása. Én azonban ezt a formulát mindig kissé erőltetettnek, magyartalannak találtam – eredetét, megfelelőjét leginkább a korábbi német s a jelenlegi angolszász levelezési etikettben látom. Bonyolultabb, többszörös címek esetén – például *tanszékvezető egyetemi tanár*, *a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja*, *kuratóriumi elnök* – kétségtelenül célszerűnek tűnik ez a forma, hiszen ezt a sok címet sorban, egyöntetűen ragozni erőltetettnek hangzana. A közepesen bonyolult titulusokat azonban én – ha lehetséges – már igyekszem legalább részben másként írni. Például: *Dr. Tóth Emil főorvos úrnak*, *az orvostudomány kandidátusa* – ahelyett, hogy *Dr. Tóth Emil úrnak*, *főorvos*, *az orvostudomány kandidátusa*. Egyszerű címek esetén pedig – a magam részéről – semmiképp nem vagyok hajlandó az a nyakatekert írásmódot követni, hogy *Kötőrő Özséb úrnak*, *főmérnök*, hanem szépen végigragozva azt írom a borítékra: *Kötőrő Özséb főmérnök úrnak*. Ez a – talán egyéni – hozzáállásom bizonyára vitára ad okot, engedtessek azonban meg, hogy a hátra lévő néhány évtizedemben már kitarthatok mellette.

Igen tisztelt kollégámnak a továbbiakat (*távbeszélés*, *villanyposta*, világos és érthető magyar kifejezések használata) illető – jórészt inkább protokolláris – megjegyzéseivel egyetértek, így hozzászólásomat nem is nyújtom tovább. Külön örömmre szolgál a *távbeszélés* szó rehabilitációja, valamint a *villanyposta* kifejezés meghonosítását célzó tiszteletre méltó buzgalom. Nincsenek illúzióim: ezek a kifejezések soha nem fogják kiszorítani a *telefon* és az *e-mailt*. Ha azonban annyit sikerül elérnünk, hogy alternatív használatuk nem feltétlenül csals elnéző mosolyt beszélgetőpartnerünk arcára, akkor már sokat tettünk nyelvünk színességének, változatosságának megőrzése érdekében.

Mert hát a színesség, változatosság, árnyalhatóság, helyzetre szabhatóság – legyen szó bár köszönésről, megszólításról is! – olyan éke szép anyanyelvünknek, aminőt rosszul értelmezett egységesítő törekvéseknek engedve kár lenne veszni hagyni.

IRODALOM

Buda, B. Congress Grammar. *Medica & Pharma* 1:13, 1993.

Deme L. – Grétsy L. – Wacha I. *Nyelvi illemtan*. Ifjúsági Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 1987.

Makkai J. *Urambátyám országa. Középszintűnk illemtanrendszerének és társadalmi viselkedésének szociográfiája*. Singer és Wolfner Irodalmi Intézet Rt., Budapest, é. n.

Ottlik K. *Protokoll. Viselkedéskultúra a mindennapok gyakorlatában*. Protokoll '96 Könyvkiadó, Budapest, 1995.

Tóth E. Néhány illemszabály alkalmazása és nyelvünk jobbítása az egészségügy mindennapjaiban. *Magyar Orvosi Nyelv* 4: 24–25, 2004.

Buda Botond

SZÓMAGYARÍTÁS A NŐORVOSLÁSBAN — CSAK ÓVATOSAN!

Nagy élvezettel olvastam a Magyar Orvosi Nyelv 2007. évi 1. számában dr. Tóth Emil főorvos úr kortörténeti adalékokkal fűszerezett írását az elfelejtett orvos nyelvészről, dr. Tiszamarti Antalról. Könyvismertetésével (Tiszamarti Antal: Orvosi nyelvünk helyes magyarsága, 1942) pedig éppenséggel megelőzött engem Tóth főorvos úr, hiszen Tiszamarti doktor két műve az én könyvtáramban is a féltve őrzött kötetek közé tartozik. (Arról nem is szólva, hogy a tudós nyelvészdoktor balatoni nyaralójától légvonalban alig pár száz méterre től-töm magam is nyári szabadságomat közel ötven éve. Bizony, mindig megilletődve sétálok el a sokáig romos, elhagyatott – pár éve azonban újjáépített – villa előtt.)

A Tiszamarti-adalékok átfutása után várakozással telve vetetem bele magam Tóth főorvos úr születészet-nőgyógyászati szómagyarításainak olvasásába is. A mosoly azonban elébb lefagyott az arcomról, majd fülig érő száznak és halk kuncogásnak adta át a helyét. A sok indokolt és helyes magyarítás között ugyanis sűrűn megbújnak szerintem teljesen szükségtelen és a gyakorlatban aligha használható nyelvújítási megoldások is.

A *cysta* kifejezés például annyira meghonosodott orvosi nyelvünkben, hogy a Fábrián–Magasi-féle Orvosi helyesírási szótár (1992) magyaros – *ciszta* – írásmódját is megengedi. Ha ennél is magyarabbul kívánám megfogalmazni, akkor a régóta használatos (*nyák*)*tömlő* kifejezést használnám a rendkívül nyakatekert magyarzkodás – „üreg savós tartalommal” – helyett. Még érthetlenebb az *abscessus* kifejezés „gennyes hólyag, üreg gennyel” fordítása, hiszen évszázadok óta használjuk helyette a szép magyar *tályog* szót (Brencsán 1983: 98). Azt már csak zárójelben teszem hozzá, hogy szépen árnyalt magyar nyelvünkben korántsem azonos az *üreg* és a *tömlő* szó jelentéstartalma. Míg az *üreg*nek nincs feltét-

lenül burka, fala (tehát nem biztos, hogy élesen elhatárolódik környezetétől), addig a tömlő szigorúan valamiféle tokkal körülhatárolt rezervoárt jelent, s ily módon feltétlenül ez adja vissza hívebben a legtöbb fajta cysta jelentését.

Asszisztensnőmet a „járóbeteg-rendelés intézményében” (= ambulantián) semmiképp nem a „járóbeteg-kezelésre járó beteg” (= ambulans beteg), hanem a *járóbeteg* adatainak feljegyzésére kérném. Meglehet, hogy a szóban forgó hölgyet Tóth főorvos úr „nem kórházilag” (= ambulanter) vizsgálná meg, én azonban szívesebben látnám el egyszerűen *járóbetegként*.

A fent szóvá tett, s engem – bevallom – mosolyra ingerlő nyelvi leleményeket voltaképpen nem is tekintem magyarátnak; bizonyára Tóth főorvos úr is inkább valamiféle orvosai értelmező szótár korrekt magyarázó szócikkeinek szánta őket. Csakis azért vettem magamnak a bátorságot, hogy kifogást emeljek ellenük, mert ezek – akár a *jóindulatú, rosszindulatú, daganat, rák, áttét* stb., amelyek vonatkozásában teljesen egyetértek Tóth főorvos úr nyelvhasználati javaslatával – távolról sem szigorúan szülészeti-nőgyógyászati, hanem mindnyájunk által használt általános orvosi kifejezések.

Ha azonban belelendültem már az írásba, engedtessek meg ideggyógyásként belekontárkodnom néhány valóban nőorvosi kifejezés magyarázati javaslatába is. Tisztában vagyok vele, hogy például az *ovulatio* kifejezés köznyelvi megfelelőjeként kiterjedten használják a *peteérés* szót; első szinonima gyanánt a Brencsán-féle Új orvosi szótár (1983) is ezt közli. Szerintem ugyanakkor – javítsanak ki tudós nőgyógyász kollégáim, ha rosszul gondolom – az *ovulatio* nem a peteérés folyamatát, hanem a tüszőrepedés időben viszonylag körülhatárolt mozzanatát jelöli. Orvosi szóhasználatunkban tehát nem a pongyola és kissé dehonesztáló (a köznyelvben ugyanis petéje mondjuk a férgeknek van; hiba lenne ezt – még szaknyelvi szövegben is! – szeretett és tisztelt feleségeink, édesanyáink petesejtjével összemosni) *peteérés* szó szolgálai átvételére kellene törekednünk. Éppen ellenkezőleg: legalább belső szaknyelvhasználatunkban (de megkockázatom: a sajtóban tett nyilatkozatainkon keresztül akár a laikus köznyelv szelíd befolyásolását is megkísérelve) a *tüszőrepedés* kifejezéshez kellene ragaszkodnunk. Nem vagyok kibékülve az *in vitro fertilisatio* ajánlott fordításával sem. Nem csak az az aggályom, hogy a *petebeültetés* kifejezésben megint előkeült az általam kifogásolt *pete* szó. (Nota bene: közben – láss csodát! – „jelentésváltozáson” is átesett, fentebb ugyanis még az oocytát volt hivatott jelölni, ebben a szóösszetételben azonban már 6–8 sejtis ébrényt, esetleg blastocytát kell[ene] értenünk alatta.) A komolytalan *lombikbébi* kifejezés szaknyelvi használata pedig – őszintén remélem – sosem válik elfogadottá. Ennél nagyobb baj azonban az, hogy az *in vitro fertilisatio* nem az embrió beültetését, pláne nem magát a kis élőlényt (= *lombikbébi*) jelenti, hanem, amint a latin kifejezés is egyértelműen jelzi, az „üvegben” – tehát testen kívül – történő megtermékenyítés mikroszkopikus mérnöki pontosságot igénylő aktusát. Erre, illetőleg az ébrényt beültetésére két

külön szót kellene alkotni – a Tóth főorvos úr által ajánlott kifejezéseket azonban egyik ténykedés jelölésére sem tartom igazán megfelelőnek.

Erős fenntartásaim vannak a *méhszájseb* kifejezés kapcsán is. Nem lévén nőgyógyász, talán nagyobb távlatból, a megszakásokat félretéve figyelem az idevágó laikus szóhasználatot. Azt tapasztalom, hogy asszonyaink nagy része a méhszájsebet a szó szoros értelmében sebnak, sérülésnek gondolja. Mégpedig többnyire mechanikai sérülésnek, amelyet sokan egyenesen a szexuális aktivitás kikerülhetetlen – horribile dictu: némi álszégyenlős büszkélkedésre is okot adó – velejárójának tekintenek. Nem hiszem tehát, hogy a nőgyógyászati szaknyelvben pont ezt a pongyola szóhasználatot (s a ráakódott torz laikusnyelv-használati képzetet) kellene meghonosítanunk. Hogy helyette mit, az persze fogas kérdés, hiszen az *erosio*, illetve *erythroplakia* háttérében számos különböző kórállapot lehet. Szívesen olvasnám nálam avatottabb nőorvos kollégáim javaslatait.

Végül a *terhesség* szó kapcsán magam is osztom a Szerkesztőség véleményét. Érdeemes lenne utánajárni, hogy vajon mikor jelent meg ez a kifejezés köz- és orvosi nyelvünkben. Sejtésem szerint nem túlságosan régen; ehhez mérten azonban viharos gyorsasággal szorította ki a *várandós, viselő* stb. szép magyar szavainkat. Az a gyanúm, hogy egy helytelen tükörfordítás terméke lehet a kifogásolt szó. Eredetijében ugyanis a latin *gravis* (= nehéz, súlyos) szótó bújjik meg, nem pedig a 'teher' jelentésű *onus*. Egyszerűen arról van tehát szó, hogy a várandós asszony súlyosbodik (= *gravescit*), nem pedig arról, hogy kelletlen terhet cipel. Más nyelvekben ügyesebben oldották meg a fordítást: a francia *grossesse* például nyilvánvalóan a 'kövéredik' jelentésű *grossir* szóból ered. Az angol *pregnancy* eleve más töről, az eredetileg 'hasas', illetve 'bővelkedő' jelentésű *pregnant* melléknévből fakad. A német *Schwangerschaft* eredete homályba vész; valószínűleg a nyugat-germán *swangra, swangraz* (= nehéz, súlyos) melléknévből származik, semmiképp nem a *teher* szóból. A cigány *phar, pháripé* főnév 'teher' és 'súly' jelentésű is, a *phari* (= várandós) szóban azonban a *pharel, phardel* (= tölt) pajzán jelentése is ott bujkál. Az orosz *беременность* a *братъ* (= magával visz) igéből ered. Látható tehát, hogy számos európai nyelv ötletesen megkerülte a *terhes* kifejezés alkalmazását. A mi nyelvünkben talán még több veretes kifejezés van az áldott „másállapotra”, mégsem remélem, hogy ezek visszaszoríthatnák a szinte egyeduralkodóvá vált *terhes* szó használatát. Mindazonáltal – talán valóban csak a *terhességmegszakítás* kivételével – jó lenne törekednünk e pozitív kicsengésű, régi, szép kifejezések gyakoribb használatára magyar nyelvű szakszövegeinkben.

IRODALOM

Brencsán J. *Új orvosi szótár. Orvosi kifejezések magyarázata*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1983.

Fábián P.–Magasi P. *Orvosi helyesírási szótár*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1992.

Köbler G. 1995. *Deutsches Etymologisches Wörterbuch*. Wassertrüdingen.

VÁLASZ

Dr. Tóth Emil

IGEN TISZTELT FŐORVOS ÚR!

Végtelenül hálás vagyok megjegyzéseierért. A változatosság valóban gyönyörködtet, s örülök, hogy a több mint ezer egyetértő levél után az Ön válaszában más véleményt is olvashatok. Állásfoglalásával nem kívánok vitába szállni, csupán egy-két rövid megjegyzés, kiegészítés. A levélcímezést illetően nem kifogásolom a Főorvos úr által ajánlott formát sem, vagyis hogy Dr. Kis János főorvos úrnak legyen a Dr. Kis János úrnak (alá főorvos) helyett. Csak ne legyen „egyedül csak” a neve senkinek, ez ugyanis oly személytelen és megalázó, ahogy ez a diktatúrákban volt. Tiszteljük minden ember személyiségét! A bácsi és a néni megszólításokkal kapcsolatban: mégis csak helyesebb az egységes megszólítás. Ugyanis a kommunizmusban voltak az elvtársak, elvtársnők, a másik oldalon pedig a Pista bácsik meg a Mariska nénik. Szerencsére ennek vége.

E sorok írója abban a dunántúli faluban, ahol felnevelkedett, sohasem hallotta a *terhesség* szót, igaz terhességmegszakítás sem volt, csak a liberalizáció (1956) után. Örülök, hogy egyetértünk abban, hogy a *terhesség* szó visszatetsző. Befejezésül kis kiegészítő ehhez: csángóföldi szokás, hogy a várandós anyának, ha először látják, így mondják: „De megszépültél!” vagy „Szép jövője van a kis asszonykának!”. Ez tényleg gyönyörű, no meg még egy változat.

Kovács Sándor

TISZTELT DR. BŐSZE PÉTER!

A 2005/2006. tanév tavaszi félévében hallgatója voltam a Magyar orvosi nyelv című tantárgynak, s később az itt szerzett tapasztalataimat hasznosítottam is. Mint harmadéves hallgató elvállaltam a Humánmorfológiai és Fejlődésbiológiai Intézetben működő Apáthy István Alapítvány kiadványának, egy három részből álló szövegtani jegyzetnek a nyelvhelyességi és helyesírási ellenőrzését. Ezt egyévnnyi munka után sikerült is befejeznem a szerkesztő, dr. Nemeskéri Ágnes legnagyobb örömeire. Mindezt azért írom le, hogy jelezzem, szükség van erre a tárgyra, illetve arra, hogy szép magyar nyelven kerüljenek a hallgatók kezébe a tanulmányokhoz szükséges könyvek, jegyzetek. Örömmel tapasztalom, hogy több tankönyv (például: Tulassay Zsolt A belgyógyászat alapjai című munkája) már nagyban figyelembe veszi a magyar orvosi nyelv használatának fontosságát és szükségességét. Munkájához további sok sikert kívánok.

Schlammadinger József

TISZTELT SZERKESZTŐSÉG!

A Szerkesztőség levelesládájából a Magyar Orvosi Nyelv 7/1. számában – egybeközött – az alább idézett szöveg került a

szemem elé: „Két vagy több különírt közszói/szakszói elem-ből álló idegenesen írt szóhoz a toldalékot közvetlenül kapcsoljuk, vagyis az utótaggal egybeírjuk, ha az utótag a magyarban megszokott betűre végződik.

PÉLDÁK

<i>sine morbo</i>	<i>sine morbót</i>
<i>erosio vera</i>	<i>erosio verát, erosio verában</i>
<i>nervus opticus</i>	<i>nervus opticult, nervus opticusban, nervus opticusos</i>
<i>naevus pigmentosus</i>	<i>naevus pigmentosust, naevus pigmentosusban, naevus pigmentosusos</i>

Ha az utótag néma betűre vagy a magyarban szokatlan betűkapcsolatra végződik, a toldalékot kötőjellel kapcsoljuk.”

Engedtesék meg nekem, hogy ezzel kapcsolatos véleményemet közlétegyem.

1) Neves nyelvészek körében nem mernék állást foglalni a toldalék kötőjeles vagy kötőjel nélküli írását illetően (bár alább megteszem), azt viszont mindenképpen úgy gondolom, hogy míg az eredeti, idegen nyelvű megnevezés betűi legyenek dőlték (ahogyan az a Magyar Orvosi Nyelvben megjelent), a magyar toldalék már ne. Például: *sine morbot* (vagy ha jobban tetszik: *sine morbo-t*).

2) Jobban kedvelném (nem biztos, hogy mások számára elfogadható magyarázattal) a kötőjeles formát. Ez ugyanis – számomra! – inkább lehetővé tenné a magyar hangzavaltás elkerülését. Így például *sine morbo-t* látnék szívesebben a *sine morbót* vagy akár a *sine morbo-t* helyett. Miért részesíteném előnyben az eredeti idegen nyelvi forma minél hívebb megőrzését magyar toldalékolás esetén is (és dőlt betűs írását)? Például azért, hogy így adjuk át az utánunk következő második vagy harmadik nemzedéknek. Ellenkező esetben majd még azt hiszik az ifjak, hogy a betegséget latinul *morbó-nak*, a valódit, igazit meg *verá-nak* mondták, írták, és ha eleik korábban nem tettek ékezetet az *o-ra*, illetve az *a-ra*, az csak a PC-őskorban még hiányos, kizárólagosan angol alapú számítógépes betűkészlet okán történt.

Utóirat. Bár vén vagyok, mint az országút, nincs hiteles forrásom abban a tekintetben, miként is ejtették a latin szavakat az ókori Rómában. Betűn ékezetet vagy egyéb efféle írásjelet nem használtak. De ha mégis, akkor ugyanúgy nem tudnánk a helyes kiejtést. (Sajnos így van ez sok mai nyelvel is. Hogy néhai Olof Palme hogyan mutatkozott be, azt az átlag magyar olvasó nem tudhatja, mert tv-ben, rádióban [olof]-nak hallja, hallotta, holott az [ulof]. Ha Stockholmból Skövdebe kérek vasúti jegyet a svéd jegypénztárostól, lehet, hogy le kell írnom, hova is akarok utazni. Az amszterdami Van Gogh-múzeum holléte felőli magyaros kiejtésű érdeklődés esetleges sikeréről már nem is szólok.¹) Lehet, a rómaiak [mórbusz]-t mondtak? Vagy [mórbús]-t? És az ablativus lehetett [morbo], [morbó], [mórbo] vagy [mórbó]? Kihez fordulhatnánk a hiteles kiejtés

megközelítéséért? A római katolikus anyaszentegyházhoz, amelynek pápája most készül jogaiba – legalábbis részlegesen – visszaállítani a latin nyelvű szertartást? Ebben az egyházban azt az alapszöveget, miszerint *Pater noster, qui es in caelis, sanctificetur nomen tuum...* magyar szövegkörnyezetben olvashatom ebben a formában is: *Pater noster, qui es in coelis...* Németül és angolul sem teljesen egységes az ég írásmódja a Miatyánkban. Melyik nyelv van a legközelebb a latinhoz? Alkalmasint az olasz. Miként mondják ők? Így: [Páter noszter, ki esz in csélisz...] (no, nem annyira hosszú *á*-val, illetve *é*-vel, amilyennel mondjuk mi az *áramot* vagy az *évet* ejtjük, éppen hogy röviddel, az *o* meg kissé hosszabb a *noster*-ben, de tényleg csak egy icipicit, inkább csak hangsúlyos). Nyilván minden modern nyelv a saját hangképzéséhez és -rendjéhez igazítja az ókori latin szövegek megszólaltatását. De ezt talán nem kellene túlzásba vinni.² Nemigen lehet ez alól kivétel az orvosi szaknyelv sem. Vajon Rómában a *diabetes* két, *e*-vel jelölt hangját [e]-nek, igen rövid, avagy hosszabb [é]-nek ejtették-e, s egyformán-e vagy sem? (Hányféle *e* van a magyarban írásban, és hányféléét ejtünk ad absurdum például a *Szeged* vagy *Kecskemét* szóban?) Az *a* [a] volt-e, avagy inkább rövid nyílt [á]? (A ma beszélt indogermán nyelvek alapján az utóbbira szavaznék.) Mára pedig a cukorbetegség közkeletű neve a *diabétesz* – jó hosszú [é]-vel –, legyen szó akár orvosi szaknyelvről, avagy magyar köznyelvről. Én, az őskonzervatív (!), azért leginkább *diabetest* szeretnék írni az orvosi szaknyelvben és *cukorbeteg* (vagy *cukorbetegséget*) mondani a magyar köznyelvben. De mintha ilyesmiről már értekeztem volna a Magyar Orvosi Nyelv hasábjain...

Kérem a Szerkesztőkhöz. Ez írtam fentebb: „De mintha ilyesmiről már értekeztem volna...” Kikerestem ezt a hivatkozást. Többek között így szól: „Legyen szabad hangot adni azon véleményemnek, hogy két magyar orvosi nyelv van (kellene, hogy legyen): (i) amit a kollégák egymás közötti kommunikációjukban használnak...”

Borzalmas! Először is: nem *hangot adni*, hanem *hangot adnom* azon véleményemnek... De ez hagyján. Korunk egyik divatszavát viszont kritika nélkül használtam, nevezetesen a *kommunikációt*. Nemhogy helyettesíthető lett volna a *megbeszéléssel* stb., hanem egészen egyszerűen kihagyható – így utólag nézve: „...amit a kollégák egymás között használnak...”

Drága jó Főszerkesztő Uram! Nyugodtan igazítsd ki, sőt, könnyörögve kérlek, javítsd ki, légy szíves, égbekiáltó magyartalanságaimat! Azért, mert manapság mindenki, mindenhol, mindent kommunikál, azért én még akár magyarul is... kommunikálhatnék.

1 Volt a közelmúltban Budapesten egy Van Gogh-kiállítás, amelyről sok szó esett a médiában. Én [fan hoh]-nak ejteni a festő nevét egyszer sem hallottam. (Megmagyarázva sem.) Alkalmasint okkal-joggal, mert 99 magyar közül 100 nem tudta volna, kiről is van szó. A hollandok viszont a [van gog]-ról nem sejtik, kire gondol az érdeklődő magyar.

2 Az ógörög – érdeemben – már szinte teljesen visszaszorult néhány egyetem falai közé.

VÁLASZOK

Laczkó Krisztina

Schlamadinger József professzor úr több kérdést is felvet levelében. Az egyik a fent idézett kéttagú idegen szókapcsolatok dőlt betűs írására vonatkozik. Természetesen semmiféle olyan helyesírási szabály nincsen, amely egy szóalak, szókapcsolat dőlt betűs írását írná elő ezekben az esetekben. A Magyar Orvosi Nyelv szerkesztési eljárásai közé tartozik, követve a nyelvészetben megszokott módszert, hogy akkor használunk dőlt betűs szedést, ha nyelvi adatról van szó, ezzel is jelezve a metanyelvi használatot (ez az oka annak, hogy nyelvészeti folyóiratok a dőlt betűt általában nem használják kiemelés jelölésére). Vagyis, ha például orvosi szakszövegben írjuk le a következő mondatot: „Az alábbiakban a nervus opticusról lesz szó”, egyáltalán nem szükséges a kurzíválás, nincs olyan szabály, amely ezt előírná. Akkor azonban, ha a mondat nyelvészeti szövegben található, annak érzékeltetésére, hogy a szókapcsolatot mint nyelvi adatot kell kezelni, hagyományosan a dőlt betűs megoldással élünk. Ilyenkor a toldalék dőlt betűsítése attól függ, hogy a nyelvi adatot toldalékos vagy toldalék nélküli formában szeretnénk-e közölni. Vagyis: a *nervus opticus*-ról alakban a *nervus opticus* a nyelvi adat, a *nervus opticus*-ról esetében azonban az egész ragos forma. Az első esetben alkalmazható a kötőjel is: *nervus opticus*-ról, ez azonban szerkesztési kérdés, él-e vele egy nyelvészeti folyóirat vagy sem. A Magyar Orvosi Nyelv úgy döntött, nem alkalmazza ilyenkor a kötőjelet, s ennek oka az, hogy még véletlenül sem szeretné sugallni, hogy ez helyesírási szabály lenne, hiszen a példában a toldalékoláskor alapvetően nem kell kötőjelet tenni. Ez pedig átvezet a második kérdéshez.

Az idegen szavak, szókapcsolatok toldalékolását az akadémiai helyesírás szabályozza, ezeket az előírásokat tartalmazzák a 215–217. szabálypontok. Eszerint az idegen közsavakhoz és tulajdonnevekhez alapvetően ugyanúgy kapcsoljuk a toldalékokat, vagyis közvetlenül, kötőjel nélkül, mint a magyar közsavakhoz és tulajdonnevekhez (215.). Két részletszabály kapcsolódik mindehhez (216. a, b): az *a*-ra, *e*-re, *o*-ra és *ö*-re végződő szavak esetében a magyar kiejtésnek megfelelő nyúlást jelölni kell (*Oslóban*, *malmői*, *Coca-Colát*, *allegróban*, *campanilén*); továbbá a *-val/-vel* rag hasonulása a kiejtésnek megfelelően történik (*hertzcel*, *Greenwichsel*). Jóllehet a szabályzat nem hoz kéttagú idegen példát, de semmi okunk rá, hogy másképp járjunk el, mint az egytagú vagy kötőjeles esetekben. Ráadásul a szótár mintát ad: *San Diegóban*, *hot dogot*, *mail serverek* stb. A 217. szabálypont rendelkezik arról, hogy az idegen közsavakhoz és tulajdonnevekhez milyen esetekben kell mégis kötőjellel kapcsolni a toldalékokat. Egyrészt ha néma betűre végződnek (*guillotine-t*), vagy ha az utolsó kiejtett hangjukat a magyarban szokatlan betűegyüttes jelöli (*Renault-t*). Továbbá a melléknévképzőt is kötőjellel csatoljuk a két vagy több különírt elemből álló tulajdonnevekhez (*San Franciscó-i*); illetőleg a hosszú mássalhangzóra végződő idegen tulajdonnévhez akkor járul kötőjellel a toldalék, ha az ugyanazzal a mássalhangzóval kezdődik, mint amelyre a

név végződik, vagyis ilyenkor nem egyszerűsítünk (*Thomas Mann-nak, Tallinn-nál, Falstaff-fal, Scott-tól*). A leginkább vitatott szabály ezek közül a magánhangzónyúlás jelölésére vonatkozó előírás. Kétségtelen, hogy a nyelvészek körében is vita van erről. Addig azonban, amíg az Akadémia más-képp nem dönt, célszerű ragaszkodni a szabály betartásához az esetleges egyet nem értés ellenére is, ugyanis bármilyen szabálytól való gyökeres eltérés mindenképpen rombolná azt az össztársadalmi elfogadottságot és tekintélyt, amellyel a helyesírási szabályzat a 20. század második fele óta rendelkezik, s teszi mindezt úgy, hogy egyáltalán nem jogi szabályozásról van szó. Úgy vélem, hogy ezt fontos megőriznünk.

A harmadik kérdéskör a latin kiejtésé. Nos hiteles forrást abban a tekintetben ne várjunk, hogy vajon az ókori Rómában hogyan is ejtették pontosan a szavakat. Latin nyelvtankönyvek tanúsága szerint a következőket lehet tudni, s a szabályok a nálunk hagyományos latin kiejtésnek felelnek meg. A latinban az alábbi egyszerű magánhangzók vannak: *a, e, i, o, u*, mindezek lehetnek rövidek és hosszúak. A rómaiak a magánhangzók hosszúságát nem jelölték, ezt a mai szövegkiadások sem teszik, csak a szótárak és a nyelvtankönyvek használnak hosszúságjelet, esetenként rövidségjelet is. Az *a* hang feltehetően nyílt [á]-nak hangzott, rövid változata pedig a mai magyarban csak nyelvjárásokban élő ajakkerekítés nélkül ejtett (illabiális) [ã] lehetett, azaz a mi [a] hangunknak megfelelő ejtés nem létezett. Az *e* ejtése, ha hosszú, akkor [é], ha rövid, akkor [e]. Az *i* ejtése megfelel a magyarban ejtett változatnak, kivéve szó elején magánhangzó előtt, továbbá két magánhangzó között, ekkor [j]-nek hangzott. Az *o* és az *u* megfeleltethető a magyar ejtésnek. A kettőshangzók (diftongusok) között eltérés az *ae*, amely [é]-nek olvasandó, az *oe* ejtése pedig [ó], ellenben, ha külön *o* és *e* hangokat jelöl, akkor külön is kell ejteni őket, lásd *poeta* [poétá]. A mássalhangzók körében pedig a következő eltérések vannak a magyar kiejtéstől. Az *s* mindig [sz]-nek hangzik. A *c* ejtése magas magánhangzók előtt [c], minden egyéb esetben [k]. A *cc* csoportból az első *c* mindig [k], a második ejtése az előzőeknek felel meg. A *qu* ejtése [kv], a *gu* ejtése [gv], ha utána magánhangzó áll, hasonlóan a *su* ejtése [sv]. A *ti* magánhangzó előtt [ci], ha előtte nem *s*, *t* vagy *x* áll, minden más esetben [ti]. Mindehhez hozzátartozik, hogy létezik egy úgynevezett restituált (visszaállított) kiejtés is a latin nyelvre vonatkozóan. A latin nyelv klasszikus ókori kiejtésének kikövetkeztetett változatáról van szó, amelynek legfőbb jellegzetessége, hogy az egyes betűk általában mindig ugyanazt a hangot jelölik, azaz a *c* hangértéke mindig [k], a *ti* szótag mindig [ti]-nek ejtendő, a *qu* ejtése [qu], az *y*-é mindig [ü] és soha nem [i], az *ae* diftongust [áj]-nak, az *oe*-t [oj]-nak kell olvasni. Eszerint *Cicero* neve [kikero], míg *Caesaré* [kájzsár].

Nos a fentiek alapján akkor Rómában hogyan ejtették a *diabetes* 'cukorbetegség' szót? Egészen biztosan: ebben a jelentésben sehogyan. Ez a szó orvosi értelemben ugyanis nem létezett az ókorban. A *diabetes* görög eredetű: διαβήτης, latinos

változata először Columellánál adatolható, aki a Kr. u. I. században élt, és híres munkája a *De re rustica*, egy 12 részből álló mezőgazdasági szakkönyv, amelyet hexameterekben írt meg. Ő a *diabetes* szót 'szívócső' jelentésben használja. Ennek ejtése pedig [diábétész] lehetett. Hogy az orvosi szókészletbe mikor került be az ismert jelentésben, és melyik nyelvben történt meg, ennek kiderítése még várat magára (s bizony ez nem mindegy a magyarban a szó alakulását illetően, hiszen például a *velocipéd* főnévben a latin *pes* van rövid *e*-vel, mégis *é*-vel került a magyarba, ugyanis a franciából vettük át). Mindenesetre azonban a görög és/vagy latin eredetű szavakon a klasszikus latint nem lehet, nem szabad számon kérni, ugyanis a szókészlet jó része nem vezethető vissza az ókorra. Az, hogy szinte közhely, hogy az orvosi nyelv görög és latin alapú, sőt elsősorban latin alapúnak tartják, egyáltalán nem jelenti azt, hogy akár a kiejtést, akár sok minden egyebet Vergilius vagy Cicero latinságán kellene eredendően magyaroznunk. Sőt. Talán közismert, hogy az úgynevezett klasszikus latin az a norma, amelyhez viszonyítva a latin egyes változatait megítéljük. Ezek nagyvonalakban a következők: a vulgáris latin, a középkori latin, a reneszánsz latin és az egyházi latin. S akkor a magyarországi latinról, annak kiejtésbeli eltéréseiről még nem is beszéltünk. Ezek ismertetése meghaladná ennek az írásnak a kereteit. Kétségtelen azonban, hogy a középkor után a reneszánsz tudósai kevésbé becslve a középkor szellemi teljesítményét igyekeztek visszatérni a klasszikus mintaképekhez, s sokan Cicerót tartották a prózaírás mércéjének. A XVIII. századig ez az új életre keltett klasszikus latin maradt a tudomány nemzetközi nyelve, s a tudományos munkákban is ezt használták, ám ez már mégsem volt teljesen azonos az eredetivel. Az orvosi latin ebből az időből ered, de nagyon erősen keveredett a göröggel. Vagyis az orvosi nyelvben az úgynevezett orvosi latint vizsgáljuk meg, és az, hogy egy-egy szó a magyar nyelvbe kerülve jövevényszóként igazodott a magyar kiejtéshez, az eredeti latin kiejtéstől eltávolodott, nem szükségszerűen kárhozható. *Pedagógus* szavunkon sem kérjük számon azt, hogyhogya [e]-vel ejtjük, amikor nyilvánvaló, hogy a görög παιδαγωγός, latinosan *paedagogus* formából ered, és a kettőshangzókban a magyarban mégis *e* lett, nem pedig *é*.

A *diabetes* az orvosi akadémiai helyesírásban egyébként kettős írásmódú: magyarosan valóban *diabétesz*. Választás kérdése, hogy melyiket használjuk, nyilván ezt a szöveg típusa is megszabja. Természetesen akinek ez a forma nem felel meg, írhat *cukorbetegséget* is. A latin jelzővel ellátott alakban azonban csak a latinos forma használható: *diabetes mellitus*, *diabetes renalis*. Ebben az esetben a kiejtés nyilván szerencsésebb [diábétész mellitusz, diabétesz renálisz] formában, de a jövevényszó *diabétesz* alakját így önmagában, latin jelző nélkül szintén el tudom fogadni.

S végül: a levélíró ne kárhoztassa magát a *kommunikáció* főnév használata miatt. Divatszó vagy sem, tágabb jelentésű, mint a *megbeszélés*. Az információk cseréjét jelenti valamilyen jelrendszer segítségével az emberi érintkezés során.

Feltételezem, hogy például műtét közben is kommunikálnak a doktor urak, de ekkor nem megbeszélést folytatnak szükségyszerűen. A fenti önidézetben a *kommunikáció* szó helyénvaló volt.

IRODALOM

A magyar helyesírás szabályai. 11. kiadás. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1994.

Banó István–Nagy Ferenc–Waczulik Margit: *Latin nyelvkönyv*. Tankönyvkiadó, Budapest, 1987.

Betts, Gavin: *Latin nyelvkönyv*. Fordította: Bollók János. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1996.

Fábián Pál–Magasi Péter (szerk.): *Orvosi helyesírási szótár*. Akadémiai Kiadó, 1992.

Szöke Ágnes: *Eredete nem ismeretlen*. Tankönyvkiadó, Budapest, 1988.

Berényi Mihály

A latin szavak toldalékolása. Elgondolkodtató Schlammadinger tanár úr álláspontja, de nem hiszem, hogy a toldalékolás ügyében volna értelme „megszavaztatni” a MONY. szerkesztőit vagy olvasóit. Nem lenne közös álláspont. Nekem is jobban tetszene a *sine morbo-t*, viszont vannak jelenleg is érvényes, kötelező szabályaink. Ezek bírálata akkor lesz időszerű, ha a változtatásaikra az MTA készséget mutat.

Kommunikáció. A kommunikáció valóban nem megbeszélés, több annál. Megbeszélés is, de írás, jelbeszéd, arcjáték, üzenet, fényjelek stb. együttese. Elszürkülőnének az írásaink, beszélgetéseink, az emberi kapcsolataink, ha mindezek helyett egyszerűen mindig csak kommunikálnánk. „Azt kommunikálta a feleségének, hogy még mindig tetszik neki.” Borzasztó!

VISZONTVÁLASZ

Schlammadinger József

SI TACUISSSES, PHILOSOPHUS MANSISSES

Nem bánom, hogy tudatlanságomra ilyen látványosan derült fény, amint a fentiekben. Ennek apropóján Laczkó Krisztina ugyanis írt egy briliáns kis esszét, amelyből igen sokat okultam. Ha a Magyar Orvosi Nyelv más olvasói is, máris megtettem egy kiscserkészi jócselekedetet a köz érdekében.

Bizonyos különvéleményem azért van, ám ne higgye senki, hogy most elkezdem keresni ama bizonyos csomót a kákán.

A latin helyes írását bizony már a múlt ködébe veszni hagytuk – legalábbis bizonyos mértékig. Utólag, olvasva a fenti rövid latin nyelvi kurzust, már nem is vagyok annyira biztos, hogy az általam hallott pápai *Pater noster*ekben a *qui* valóban [ki]-nek és nem [kvi]-nek hangzott. A *sui generis* viszont még sohasem hallottam [svi]-nek ejtve, az mindig [szui generisz]-ként jutott a fülembe. Ahány ház...

A magyar helyesírás szabályait nem fent a Sinai-hegyen (vagy a Vereckei-hágón átlóval) kaptuk, kőtáblákba vésve, és én nem a köznyelvhez szóltam hozzá, amelynek írásmódját A magyar helyesírás szabályai 11. kiadása rögzíti, hanem szaknyelvi eltéréseimet vettem papírra. (Pontosabban szólva: írtam meg elektronikus levélben.) Ténykérdés: jó, ha az utóbbi igazodik az elsőhöz. A nem kőtáblát illetően: egy vénségesen vén generáció maradék tagja vagyok, aki még emlékszik arra: írtuk mi – hajdani – magyar gimnazisták a *zsíroskenyeret* egybe a *vajas kenyeret* meg külön, ha betartottuk az akadémiai szabályt. Jóindulatú vélemények szerint ez a tudathasadásos állapot egy szimpla sajtóhiba következménye volt. Ám legyen... (Csak zárójelben lehet ehhez hozzátenni: az a hajdani gimnazista még ragokat tanult, nem toldalékokat, és a magyart mint ragozó nyelvet rakta a megfelelő dobozba, amikor szembesült azzal, hogy az idegen nyelvek mennyire mások.)

Azt írja a tisztelt Szerkesztő: „S végül: a levélíró ne kárhosszra magát a *kommunikáció* főnév használata miatt. Divatszó vagy sem, tágabb jelentésű, mint a *megbeszélés*.” De, kárhozzatja! A *megbeszélést* csak azért hoztam példának, mert a szövegkörnyezetbe ez jól illeszkedett. (A *kommunikációra* is – nyelvünk gazdagságát bizonyítandó – lehetne egy ugyanolyan „Nyelvlecke”-t írni, mint amelyet Gyimóthy Gábortól élvezhettünk a Magyar Orvosi Nyelv 2007/1. számának 18. oldalán.) A tágabb jelentés nem kell, hogy azt vonja maga után, mindig ezt használjuk, akárha azt akarjuk idézni, hogy a sebész műtét közben „szikét!”, „törlést!” kér, vagy az egyetemi előadó okítja a hallgatóságot, netalántán tudományos eredményeit ismerteti valaki egy kongresszuson. (Még a miniszterelnöki, kormányzóivóvi, pártelnöki stb. expozé- ra is van jobb kifejezés a kommunikálásnál, amennyiben a megszólalónak mondanivalója is van, pl. ha az utóbbi nem szónokol, hanem beszédet mond.)

Berényi Mihály professzor úr szívemből szólt. És a példája még jobban aktualizálható: azt kommunikálta a felesége felé... Bizony, még a *metakommunikációval* is csinján kell bännünk, mert annak is sok formája van, s jobb azokat valamely pontosabb egyedi kifejezéssel (szóval) azonosítani fogalmilag, hogy tudjuk, miről is van szó.

Ha túl hosszadalmas voltam, ne meg messzire szaladtam az orvosi nyelvtől is, bocsánatért esedezem és tisztelettel kérem *exkommunikálásom* mellőzését.

Varga Zoltán

TISZTELT SZERKESZTŐSÉG!

Egy témát javasolok, amely számomra újdonság, és érdekes lenne foglalkozni vele a lapban. Ezt a levelet kaptam ma egy szerzőtől (én voltam az, aki átjavította a szóhasználatát *átvizsgáljukról* – mármint a beteget – *kivizsgáljukra*):

„Nincs kivizsgálás csak átvizsgálás. Az autót se kivizsgáljuk, hanem átvizsgáljuk. Az első columnába valaki átjavította az én szóhasználatomat.” Vajon kinek van igaza? Át- vagy kivizsgáljuk a beteget?

VÁLASZOK

Berényi Mihály

A szerző téved: van *átvizsgálás* és *kivizsgálás* is. De nem szabad összekeverni a lerobbant autót a beteg emberrel. Az *átvizsgálás* tárgyakra vonatkozik (gyanús csomag, „beteg” autó, bokros terület, ahol eltűnt egy gyermek), a *kivizsgálás* emberrel kapcsolatos dolgokra (ügy, bejelentés) vagy magára az emberre, pontosabban a beteg emberre. Varga Zoltán helyesen járt el.

Grétsy László

Kivizsgál – átvizsgál. Ahogy egy hozzám érkezett villámposzta-küldeményből látom, egy orvostól, talán orvos szakírótól származik a következő megállapítás, valamint panasz: „Nincs kivizsgálás, csak átvizsgálás. Az autót se kivizsgáljuk, hanem átvizsgáljuk. Az első columnába valaki átjavította az én szóhasználatomat.”

Az bizonyára csak elírás, hogy a *columnába* szóalak végéről lemaradt a rag *-n-je*, hiszen ez a mondatrész kétségtelenül a *hol?, miben?* kérdésre felel, nem a *hová?* kérdésre. (Egyébként szótáraink már a *k*-val írott, *kolumna* formát ajánlják.) A fő kérdés most az, hogy átvizsgáljuk-e vagy inkább kivizsgáljuk a beteget. Melyik a jobb?

Megértem a levélíró, amiért az *átvizsgál* alakot pártolja, mert a két szó közül napjainkban ezzel találkozunk gyakrabban. Az autót csakugyan inkább átvizsgáljuk, mintsem ki-, mert a nyelv szokás így döntött. De a vitát könnyen eldönthetjük, ha fellapozzuk a Magyar értelmező kéziszótárt. Ott az *átvizsgál* jelentése ez: 'minden részletében megvizsgál valamit'. (Tehát valamit, nem valakit!) A *kivizsgál* igének viszont két jelentésével is találkozunk: 1. Valamely szempontból tüzetesen megvizsgál valamit. (Ez tehát lényegében azonos az *átvizsgál* jelentésével.) 2. Műszeres és laboratóriumi eljárásokkal alaposan megvizsgál. Itt nem szerepel a *valamit* szóalak, ellenben szerepel egy példamondat, mégpedig ez: *A klinikán alaposan megvizsgálják.* E példamondat világossá teszi, hogy ez a vizsgálat személyekre vonatkozik. Erre mutat az is, hogy e jelentés előtt ott szerepel az (*orvos*) megjelölés is, amely jelzi, hogy ez a jelentés az orvostudomány, illetve egészségügy körében használatos.

Karácsonyesti ének

Menj, karácsonyesti ének,
szólj a béke Istenének,
kérdd esengve, hogy tegyen csodát,
s ott, ahol egymásra lónek,
minden békétlenkedőnek
szent olajfaágot nyújtson át!

Berényi Mihály